

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **BARABÁS GÁBOR**
VIOLA OPOLEI HERCEGNŐ ÉS KÁLMÁN SZLAVÓN HERCEG
- **GYÖRKÖS ATTILA**
MAGYAR–FRANCIA DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK
A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN (1457–1490)
- **CSÁKÓ JUDIT**
MAGYARORSZÁGI MESTER A FRANCIA ERETNEK ÉLÉN?
- **PÉTERFI BENCE**
A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS A BAJOR HERCEGSÉG
DIPLOMÁCIAI-POLITIKAI KAPCSOLATAI A 15–16. SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
VARGA SZABOLCS, KELENHEGYI ANDOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 1.

TARTALOM

A középkori diplomácia és a Szentszék (Skorka Renáta)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Barabás Gábor: Viola opolei hercegnő és Kálmán szlavón herceg. Egy historiográfiai vita margójára	5
Maléth Ágnes: Gui de Boulogne magyarországi itineráriuma	29
Uhrin Dorottya: Kutyafejűek és marhalábúak. 13. századi mongol kifejezések a Historia Tartarorumban	43
Györkös Attila: „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar–francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457–1490)	61
Csákó Judit: Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251. évi pásztorkeresztes mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz	79
<i>Műhely</i>	
Péterfi Bence: A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. Hungarikakutatók a müncheni levél- és kéziratárakban	113
<i>Visszhang</i>	
Lővei Pál: Zsigmond király Konstanzban, 2014	145
<i>Szemle</i>	
Régi egregiusok (Varga Szabolcs)	153
Megtérés a kontextushoz (Kelenhegyi Andor)	157
Rendiség és honvédelem Horvátországban és Szlavóniában a 16. században (Varga Szabolcs)	160

Jelen számunkat Skorka Renáta szerkesztette.

CONTENTS

Medieval Diplomacy and the Holy See (Renáta Skorka)	1
<i>Studies</i>	
Gábor Barabás: Duchess Viola of Opole and Coloman, Duke of Slavonia. Contribution to a Historiographical Dispute	5
Ágnes Maléth: Some Remarks on the Itinerary of Cardinal Gui de Boulogne in Hungary	29
Dorottya Uhrin: The Dog-headed, Cow-footed Men. Mongolian Words in the Historia Tartarorum	43
Attila Györkös: "After long and mature deliberation, he accepted the alliance." Franco-Hungarian Diplomatic Relations in the Late Middle Ages (1457-1490)	61
Judit Csákó: A Hungarian Master at the Head of the French Heretics? Some Remarks on the Narrative Sources of the Movement of the Pastoureaux in 1251	79
<i>Workshop</i>	
Bence Péterfi: Diplomatic and Political Relations between the Kingdom of Hungary and the Duchy Bavaria in the 15 th and 16 th Centuries	113
<i>Echo</i>	
Pál Lővei: King Sigismund in Konstanz, 2014	145
<i>Book Reviews</i>	
Old "Egregii" (Szabolcs Varga)	153
Converting to the Context (Andor Kelenhegyi)	157
Estates and Defence in Croatia and Slavonia in the 16 th Century (Szabolcs Varga)	160

SZERZŐINK

Barabás Gábor, PhD, tudományos munkatárs, Pécsi Tudományegyetem BTK • Csákó Judit, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Györkös Attila, PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK • Kelenhegyi Andor, doktorandusz, Közép-európai Egyetem (CEU) • Lővei Pál, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, MTA BTK Művészettörténeti Intézet • Maléth Ágnes, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem BTK • Péterfi Bence, fiatal kutató, MTA BTK Történettudományi Intézet • Skorka Renáta, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Uhrin Dorottya, doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK • Varga Szabolcs, PhD, főiskolai docens, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola

Kutyafejűek és marhalábúak

13. századi mongol kifejezések a *Historia Tartarorum*ban

C. de Bridia neve nem cseng ismeretlenül a 13. század kutatói számára, a tatárokhoz követségbe küldött minorita szerzetesnek Bogusław fráterhez, a ferencesek cseh- és lengyelországi tartományfőnökéhez írt jelentése ugyanis a mongolok középkori történetének, illetve birodalmuk terjeszkedésének becses forrása.¹ Ennek ellenére a *Historia Tartarorum* kevésbé feldolgozott és ismert munka,² ami betudható talán annak is, hogy Bridia – útitársának, Plano Carpininek tényszerű beszámolójával szemben – „az olvasók megterhelését kerülni igyekezve”³ a szemléletes tájékoztatásra helyezi a hangsúlyt. Bridiának nem célja, hogy cselekvésre, egy Európát fenyegető esetleges újbóli mongol támadás esetén hatékony védelemre ösztönözze az olvasót, inkább a keresztényeket sújtó isteni büntetés érzékletes bemutatására törekszik.⁴ Éppen ezért gyakrabban merítve az idegen és távoli kultúrákat övező sztereotípiákból, társánál jóval elmarasztalóbb képet fest a pokolbéli ördöghöz hasonló mongolokról.⁵ Bridia mintegy saját munkáját hitelesítendő, latin nyelvű beszámolójának fejezeteiben nem csupán közöl néhány 13. századi mongol nép- és földrajzi nevet, de azok pontos fordítását és értelmezését is adja. A modern mongol történeti kutatás – amely egyébként is igen szűkszavú a tatárjárást illetően – számára ismeretlen a forrás, az európai középkori kútfők közül az újabb mongol történeti művek is csak az imént említett Plano Carpini és Marco Polo beszámolóját használják.⁶ Holott a *Historia Tartarorum*ban felbukkanó valóságos és mitikus népek elnevezéseinek megfigyelésén és elemzésén keresztül megjelenik néhány olyan, csak a képzeletben létező népcsoport, amelyek kapcsán Bridia munkája más útleírásokkal, illetve földrajzi értekezésekkel is párhuzamba állítható.

1 Bridia munkájának csupán néhány bekezdése látott napvilágot a Belső-Ázsia megismerését célzó, Györfly György szerkesztésében megjelent forrásgyűjteményben. Bridia, 1986. 193–195.

2 A mű angol nyelvű fordítása, illetve latin kritikai kiadása: *Tartar Relation*, 1965.

3 Uo. 193.

4 Werner, 2011. 19.

5 Uo. 18–19.

6 Нацагдорж, 1969. 256–257.; Далай-Ишдорж, 2003. 168–178.

A *Historia Tartarorum* kéziratai

Bridia alakját és művét – részben a fentiekben vázolt okokból – a történeti és mongolisztikai kutatások gyakran Plano Carpini beszámolója mellett, azzal összefüggésben említik,⁷ rendszerint azonban a kézírral egybekötött Vinland-térképpel együtt elemzik.⁸ A *Historia Tartarorum*nak jelenleg két kézirata ismert: az egyiket 1965-ben publikálták,⁹ a beszámoló másik példányát 2006-ban találták meg.¹⁰

Az 1965-ben megjelent kötet nagy port kavart, mivel nemcsak a *Historia Tartarorum* kritikai kiadását és faksimiléjét közölte, hanem a vele egybekötött Vinland-térképet is. A térképet a történészek egy csoportja 20. századi hamisítványának tartja, míg mások amellett érvelnek, hogy 1440 körül keletkezhetett, és korábbi előzményekhez nyúlik vissza.¹¹ Az Euráziát, Afrika északi partját, Grönlandot, illetve Észak-Amerika egy részét is ábrázoló térképhez Vincent Beauvais *Speculum Historialéj*át és a *Historia Tartarorum*ot csatolták, valószínűleg azért, mert ezek írják le a cartán megjelenített világot. Ázsiát a térkép készítője részben C. de Bridia műve alapján rajzolta meg.¹² A kézirategyüttest a Yale Egyetem Könyvtára vásárolta meg, majd az egyetem kutatói 1965-ben *The Vinland Map and the Tartar Relation* címmel elkészítették a kritikai kiadást.¹³ Noha valamennyi irat a papír és a pergamen sajátos keverékéből készült, ami megerősíteni látszik a térkép valóságának valószínűségét, az eredetiséget illetően a kedélyek nem nyugodtak. 1974-ben a Yale kutatói a térképen használt tinta kémiai vizsgálata során arra a következtetésre jutottak, hogy a térkép 1920 után keletkezhetett. Csupán a tinta szennyezettsége miatt azonban a középkori eredetet nem lehet teljesen kizárni, mint azt az 1985-ben elvégzett újabb vizsgálatok is igazolták.¹⁴ 2002-ben radiokarbonos kormeghatározás segítségével sikerült a Vinland-térkép pergamenjét 1434 körüli időpontra datálni.¹⁵ A térkép átvilágítása során kiderült továbbá, hogy az egyik oldalon korábban a bázeli zsinat (1431–1449) egy döntése szerepelt, melynek dátuma (1437. július 28.) alapján megadható lehet a térkép *terminus post quemje*.¹⁶

A térképet és a *Historia Tartarorum* másolatát is valószínűleg a Felső-Rajna vidékén készítették.¹⁷ Felmerülhet a kérdés, vajon miért másolták le kétszáz évvel a keletkezése után a *Historia Tartarorum*ot a Vinland-térkép mellékleteként. Az előbb említett bázeli zsinat, miképp a korszakban valamennyi hasonló esemény – mint arra Csukovits Enikő a konstanzi zsinat kapcsán felhívta a figyelmet¹⁸ – a hivatalos

7 Jackson, 2005. 58., 71., 73., 88., 114., 135., 145., 151.; Jackson, 2011. 233.; Rachewiltz, 1971. 91.

8 Skelton et al., 1965.

9 *Tartar Relation*, 1965. 21.

10 Guzman, 2006. 19–25.

11 Erről részletesen Seaver, 2004.

12 Skelton, 1965. 110–111.

13 Skelton et al., 1965.

14 Painter, 1995. IX–XI.

15 Olin, 2012. 514.

16 Painter, 1995. XII.

17 Seaver, 2004. 295.

18 Csukovits, 2014. 54.

kereteken túl egyúttal a könyvvásár és a tudományos fórum szerepét is betöltötte. A zsinat alkalmával a könyvmásoló műhelyek forgalma is fellendült, a kereslet ugyanis igen nagyra mutatkozott az egyházatyák, a humanisták művei, illetve a világkrónikák, a híres emberek életét bemutató könyvek, a filozófiai-kozmológiai vagy geográfiai tárgyú kötetek iránt.¹⁹ Ráadásul a 15. század eleje Ptolemaiosz *Geográfájának* felfedezésével új korszakot nyitott a földleírásban és a térképészetben egyaránt, ami azt jelentette, hogy a földrajz olvasása és írása kiegészült a térképek használatával, sőt a század második évtizedében tanúi lehetünk annak is, hogy a politikai konfliktusok elrendezésénél, a határviták érzékeltetésére „világ-térkép módjára” készített cartát alkalmaznak.²⁰

A *Historia Tartarorum* másolatának keletkezésére további magyarázatul a 14. század végétől egyre növekedő török veszély szolgálhat. Az európai értelmiség egyházi és világi tagjai körében fokozott érdeklődés mutatkozott a keleti népek életmódja és hadászata iránt.²¹ A bázeli zsinat egyik pártfogója, Luxemburgi Zsigmond német-római császár (1433–1437) magyar királyként (1387–1437) saját tapasztalatokkal rendelkezett az ekkorra már nyilvánvalóvá váló török fenyegetés és előrenyomulás veszélyeiről. Ne feledjük el, hogy a zsinat egyik célkitűzése volt, hogy kihasználva a bizánci császár, VIII. Jóannész (1425–1448) oszmánokkal szembeni védelemkeresését, felszámolva a nyugati és a keleti kereszténység közötti egyházszakadást, létrehozza a latin és a görög kereszténység unióját.²² Az unió a török elleni közös fellépés kulcsa lett volna.²³ A bázeli zsinat másik sürgető kérdése a cseh huszitákkal történő kiegyezés volt. 1433 januárjától az utraquisták és a táboriták képviselőinek folyamatos jelenlétével számolhatunk Bázelen.²⁴ Így nem zárható ki, hogy a Cseh Királyság területéről érkező egyháziak – amennyiben ténylegesen cseh vagy lengyel területen volt a kézirat – útján vált ismertté C. de Bridia *Historia Tartarorum* című műve Nyugat-Európában, s ők másolhatták le a Vinland-térkép kiegészítéseként.

Eleinte a *Historia Tartarorum* hitelességével kapcsolatban is kétségek merültek fel, a kételyek elsősorban a Vinland-térkép eredetiségének bizonytalanságával álltak összefüggésben. De Francis Maddison, az Oxfordi Történettudományi Múzeum kurátora nyelvészeti problémákat is felvetett Bridia munkájával kapcsolatban, amelynek szövege szerinte egy modern csaló művére sokkal inkább hasonlít, mint egy 13. századi szerzetesére.²⁵ A gyanút végül 2006-ban Gregory Guzman felfedezése oszlatta el: egy luzerni könyvtárban megtalálta a *Historia Tartarorum* újabb másolatát, amely – akárcsak a Vinland-térkép esetében – egybe volt kötve Vincent Beauvais *Speculum Historialéjával*.²⁶ A luzerni másolat hamarabb keletkezett, mint a Vinland-térképpel egybekötött változat: 1338–1340 körüli időpontra keltezhető,

19 Uo. 55.

20 Uo. 56–57.

21 Seaver, 2004. 207.

22 Jedin, 1998. 82–83.

23 Hönsch, 1996. 433.; Pajorin, 2011. 4.

24 Hönsch, 1996. 402–403.

25 Bővebben: Maddison, 1974. 187–191.

26 Guzman, 2006. 19–25.

vagyis mintegy száz évvel korábbi. A luzerni variáns a város ciszterci monostorában maradt fenn. A kézirat keletkezésének helyét a bázeli püspökség területén feltételezik. Nincs arra bizonyíték, hogy erről a verzióról másolták volna a Vinland-térképpel egybekötött változatot.²⁷ Feltehetőleg a Vinland-térkép, a *Historia Tartarorum* és a *Speculum Historiale* egyetlen írnok keze nyomát viseli, ezenkívül a *Historia Tartarorum* írásképe arra enged következtetni, hogy sietve másolták; az írás stílusa pedig felső-rajna-vidéki kurzív írás, amely 1415–1460 között a mai Svájc területén, Németországban, Franciaországban, Itáliában és Flandriában is elterjedtnek számított.²⁸

A mű címe és keletkezési körülményei

A *Historia Tartarorum* a mongolok történetét beszéli el, illetve ezen túlmutatva birodalmuk belső berendezkedését mutatja be, valamint kiegészíti Carpini beszámolóját a tatárjárás eseményeiről a Batu kán (1227–1255) udvarában hallottakkal. A mű címében követi a középkori európai hagyományokat, amennyiben nem tesz különbséget a mongol, illetve a tatár népmegnevezést illetően. A tatárok egy a mongolokkal rokon törzset alkottak, a mai Mongólia északkeleti részén éltek, Dzsingisz kán (1206–1227) hódította meg őket és olvasztotta bele a törzsszövetségébe.²⁹ A tatár és a mongol elnevezés tehát eredetileg nem ugyanazt a népet takarja, olyannyira, hogy a mongolok és a tatárok között ősi gyűlölködés állt fenn, mivel Dzsingisz kán apját, Jiszügejt a tatárok egy lakoma alkalmával orvul megmérgezték.³⁰

A mongolokat azonban már az európai benyomulásuk előtt is a *tartarus* névvel illették, így a nyugat-európai forrásokban a Tatár Birodalom és a Mongol Birodalom egymás szinonimájaként fordul elő. Az első nyugat-európai szerző, aki a tatárok nevét – a két szó hasonlósága miatt – összemosta az antik pokol, vagyis a *Tartarosz* kifejezéssel, a 12–13. század fordulóján élő Quilichinus de Spoleto volt.³¹ A tatárjárás eseményeit követően az alvilággal való megfeleltetés még inkább a mongolokra ragadt, Matheus Parisiensis érzékletesen ír róluk krónikájában: „A sátán átkozott népe [...] felbukkantak az alvilágból kiszabadult démonok módjára – hiszen a tatárokat helyesen nevezik tartaroszbelieknek.”³²

A *Historia Tartarorum* szerzője, miközben művét Boguslaus (Bogusław) fráternek, a ferencesek cseh- és lengyelországi tartományfőnökének (1247–1251) ajánlja,³³ gondot fordít arra, hogy magát is megnevezze: „A tiszteletreméltó atyának, Boguslaus fráternek, a cseh- és lengyelországi ferencesek miniszterének, C. de Bridia fráter, a kisebb [barátok – kieg. Györfly Gy.] között a legkisebb fiúi engedelmességgel

27 Uo.

28 Murphey, 2009. 28.

29 Vásáry, 1986. 25.

30 *MTT*, 1962. I/68. 18.

31 Jackson, 2005. 59.

32 Matheus Paris, 2003. 48.

33 Ruotsala, 2001. 42.

*köteles és hűséges alázatát.*³⁴ Bridia valószínűleg egy lengyel helységnevet takarhat, talán Brzeget, a keresztnév tekintetében is nagy a bizonytalanság, csupán a kezdőbetűjét ismerjük.³⁵ Bridia, a minorita szerzetes valószínűleg Lengyelországban csatlakozott az Assisi Szent Ferenc tanítványai közé tartozó Plano Carpini (eredeti nevén: Giovanni da Pian del Carpine) missziójához, amelyet 1245-ben küldött IV. Ince pápa (1243–1254) Batu kánhoz követségbe. A küldöttség tagjai közé tartozott a lengyel származású ferences barát, Benedictus Polonus is, aki Boroszlóban tolmácként társult Carpinihez,³⁶ valamint egy a forrásban Ceslaus (vagy Cseh) Istvánként szereplő személy, illetve mások is, akiknek neve nem maradt fenn.

Carpini úti beszámolójából tudjuk, hogy miután a cseh király tanácsára felkeresték a lengyel hercegeket, Danyiil Romanovics (1201–1264) udvarába mentek, s az ő területein,³⁷ Halicsot és Kijevet átjutottak el Batuhoz.³⁸ Ceslaus István az utazás során megbetegedett és a kán udvarában rekedt, Plano Carpini és Benedictus Polonus azonban folytatták útjukat a Mongol Birodalom központi területe felé, ahol tanúi lehettek többek között olyan eseményeknek, mint Gűjük kánná választása. C. de Bridia valószínűleg először Ceslaus István mellett maradt, az sem kizárt azonban, hogy később Mocsinak³⁹ a Dnyeper bal partján fekvő szállásán időzött,⁴⁰ majd a Karakorumból hazatérő Carpinit Korenza⁴¹ udvarában, a Dnyeper jobb partján várta be.⁴²

Carpini a követségből 1247 őszén érkezett vissza Lyonba, ahol az idő szerint a pápai udvar tartózkodott. Ezt megelőzően, 1247 szeptemberében Kölnben írta meg úti jelentését, akárcsak Benedictus Polonus.⁴³ Bridia művét – saját bevallása szerint – 1247. július 30-án fejezte be,⁴⁴ amikor még sem Carpini, sem Benedictus Polonus⁴⁵ nem foglalta írásba saját beszámolóját, eszerint Bridia leírásában a maga tapasztalatain kívül csupán Carpini és Benedictus szóbeli elbeszélésére, esetleg vázlataira támaszkodhatott.⁴⁶ Az eredeti latin nyelvű szöveg további sorsával kapcsolatban csak feltételezésekre hagyatkozhatunk, valószínűnek tűnik, hogy Bridia rendjének könyvtárában őrizték, legalábbis Boguslaus tartományfőnökségének ideje alatt mindenképpen.⁴⁷ A legkorábbi másolat elkészítése is bizonyosan ehhez a könyvtárhoz kötődik, az eredeti példány pedig alighanem a huszita háborúk folyamán pusztult el.⁴⁸

34 Bridia, 1986. 193.

35 Nobel, 2005. 386.

36 Jackson, 2005. 88.; Jackson, 2011. 225.

37 1221-től Volhínia ura volt, s csak miután 1238-ban elfoglalta Halicsot és Kijevet, engedte át Volhíniát testvérének. Fennell, 1993. 66–68.

38 Jackson, 2011. 225.

39 Dzsingisz kán unokája, Csatatáj fia.

40 Jackson, 2011. 233.

41 Kurumsi mongol vezér, Horezmról kapta a nevét.

42 Györfly, 1986. 433.

43 Rachewiltz, 1971. 91.

44 *Tartar Relation*, 1965. 101.

45 Benedictus Polonus, 1965. 109–113.

46 Seaver, 2004. 269.

47 Strzelczyk, 1993. 83.

48 Seaver, 2004. 270.

Mongolul szereplő nép- és földrajzi nevek

Bridia munkája ezért is válhatott jelentős forrássá a 13. századi mongolok kultúráját kutatók számára, mert Plano Carpini úti jelentésével ellentétben szerepelnek benne mongol kifejezések és azok latin nyelvű magyarázatai. Nyelvészeti szempontból 1967-ben Nicholas Poppe vizsgálta meg a *Historia Tartarorum*ban szereplő mongol szavakat.⁴⁹ Álláspontja szerint azok közül néhány keletkezését tekintve 17. század utáni, ezek az alakok azonban nemcsak a kézirat másolásakor torzulhattak, hanem a *Historia Tartarorum* kiadásakor a mongol nyelvészetben nem túl jártas szerkesztők a mongol szavak átírási segédleteként egy 1960-ban megjelent szótárt használtak.⁵⁰ Ezenkívül számításba kell vennünk azt is, hogy Poppe cikkének közlésekor még nem került elő a *Historia Tartarorum* második kézirata, ami bizonyítja a beszámoló eredetiségét.⁵¹

Figyelembe véve, hogy az eredeti szövegváltozat nem maradt fenn, hanem csak azok másolatai, számolnunk kell azzal, hogy előfordulnak olyan mongol kifejezések, melyek írásképe az eredetihez képest torzult. A klasszikus mongol nyelvállapot kifejezéseivel is megfeleltethető, az átírás szempontjából egyértelmű kifejezések a szövegben való előfordulásuk sorrendje szerint a következők: *kara*,⁵² mely feketét jelent, majd *nara*⁵³ 'nap' és az *irgen*⁵⁴ 'nép', ezután következnek: *nochoy*⁵⁵ 'kutya', *kadzar*⁵⁶ 'föld', *coni*⁵⁷ 'birka', *uzzu*⁵⁸ 'víz', *ucor*⁵⁹ 'marha', *colon*⁶⁰ 'láb', *terim* 'fej'.

A *terim* szó nyilvánvalóan a *terigün*⁶¹ szót jelöli, a forrás első kiadásában a latin kézirat mellett közölt faksimilében jól látható, hogy a leírt szó olvasata lehet akár *terim*, akár *terun*. Az utolsó két hangot négy rövid szárral jelölik, és bár az egyik fölött van egy pont, véleményem szerint ez nem i hangot jelöl, mivel a szövegben nem általános az i szárral és ponttal való jelölése. Nem tudjuk, hogy a 13. században hogyan ejtették a *fej* szót mongolul, a mai halha mongol nyelvben⁶² a *тэргүүн* [*tergüün*] szót használják rá, így hallhatta a szerző a középkorban *terigünnek* vagy *tergünnek* is. Ez pedig nem jelenthet mást, mint hogy a másoló mindenképpen kihagyott egy g hangot vagy egy – ig – szótagot. A szó helyes olvasata tehát *terun*, a továbbiakban így használom a latin átírásban is.

49 Poppe, 1967. 1–14.

50 Lessing, 1960.

51 Guzman, 2006. 19–25.

52 Mongol *qara*.

53 Mongol *nara*.

54 Mongol *irgen*.

55 Mongol *noqai*.

56 Mongol *ɣajar*.

57 Mongol *qoni*.

58 Mongol *usu*.

59 Mongol *üker*.

60 Mongol *köl*.

61 Lessing, 1960. 805.

62 A halha a mongol nyelv egyik dialektusa, a mai Mongólia legelterjedtebb nyelvjárása, az irodalmi nyelv alapja.

Érdemes kiemelni, hogy az előbb felsorolt kifejezések mindegyike a 13. századi vélt, illetve valós népcsoportokhoz kapcsolódik, s mint ilyenek a nyugatról érkező szerzetesek beszámolójának azon részében fordulnak elő, amelyben a mongol népek történetét, egymás elleni mitikus vagy tényleges küzdelmét beszélik el. A leírások szerint a *jeke*, vagyis a mongolok nagyvezére, a „hatalmas vadász”, a bordzsin törzsből származó Dzsingisz – aki születésekor a Temüdzsin nevet kapta – először a közeli rokon népeket: a tatárokat és a merkiteket győzte le. 1203–1205 között uralma alá hajtotta a szintén mongolul beszélő kereiteket, és szembekerült a najman–karakitaj szövetséggel. 1206-ban a meghódított törzsek a mongolok nagykánjává választották.⁶³ Bridia művének hetedik fejezetében az ugyancsak mongol nyelvű kitajokról⁶⁴ – akik a kínai Liao-dinasztia alapítói voltak, s annak 1125. évi bukása után nyugatabbra húzódva létrehozták az 1211-ig fennálló Karakitaj Birodalmat – azt tudjuk meg: „És csatlakoztak a karakitajokhoz, vagyis fekete kitajokhoz, mert ami *kara* tatárul, azt *feketének* mondják.”⁶⁵ Ez a rész nagyjából megegyezik Carpini beszámolójával, annyi a különbség, hogy C. de Bridia meg is magyarázza a *kara* szó jelentését.

A 13. századi mongol nyelv kifejezéseivel találkozunk a tizenharmadik fejezetben is. A seregét több részre osztó Dzsingisz kán a maga vezette hadakkal keleti irányú hódításai alkalmával a kirgizek legyőzését követően, az Altajon túl nyomulva „három hónap után nagy hegyekhez érkezett, egy földre, amit *Narairgenek* neveznek, ami azt jelenti: a *Nap* emberei; a tatárok a *narát* *Napnak* mondják, az *irgen* pedig embereket jelent”.⁶⁶ Noha a *Narairgen* elnevezéssel Carpininél nem találkozunk, a néppel kapcsolatos elbeszélés a két szerzőnél nagyjából megegyezik. Ezek szerint amikor a tatárok erre a területre értek, kitaposott utakat találtak, embereket azonban nem leltek. Nagy sokára találtak egy férfivel és egy asszonnyal, akiket Dzsingisz kán faggatni kezdett az ott élő népről. Elmondásukból kiderült, hogy az itteni emberek a földben, a hegyek mélyén laknak. Dzsingisz a férfit követként menesztette hozzájuk, akik azt ígérték a kánnak, hogy megjelennek előtte, ehelyett azonban titokban rátámadtak a mongolokra. A nagy veszteségek miatt, és mert a *Nap* olyan zajjal kelt fel, hogy a tatárok nem bírták elviselni, a sereg elhagyta ezt a területet.⁶⁷ A *Historia Tartarorum* mindezt kiegészíti annyival, hogy a támadás éjszaka érte a mongolokat, és a területtel kapcsolatban valószínűsíti, hogy „ez a világ vége, és emögött nem található már föld, csak az óceán”.⁶⁸

A *Narairgenek* azonosításánál csak feltevésekbe bocsátkozhatunk, a kínaiak évszázadok óta használták a *Ji-pen-kou*, illetve *Ribenguo*, azaz felkelő nap országa kifejezést Japánra, amely feltűnő egyezést mutat a *Narairgen* megnevezés jelenté-

63 MTT, 1962. V–VIII. 53–95.; Ratchnevsky, 1991. 33–41.; Saunders, 1971. 47–54.; De Hartog, 2004. 15–31.

64 Vásáry, 2003. 118–124.

65 „...et associatis sibi Karakitais vel Nigris Kitatis, kara enim Tartarice Latine nigrum dicitur.” *Tartar Relation*, 1965. 59.

66 „Post hos tres menses venit ad montes magnos terre quae appellatur *Narayrgen*, id est homines solis, *Nara enim tartarice sol dicitur latine irgen homines.*” *Tartar Relation*, 1965. 65.

67 Carpini, 1986. 120–121.

68 *Tartar Relation*, 1965. 65.

sével. A feltételezést erősíti továbbá, hogy Dzsingisz kánnak valóban nem sikerült Japánt elfoglalnia, s utódai is csupán Koreát tudták hódoltatni,⁶⁹ Kubiláj kán két sikertelen hadjáratot is vezetett a szigetország ellen (az elsőt 1274-ben, a másodikat 1281-ben).⁷⁰

Bridia munkájának huszadik fejezetében, a mongolok 1222–1223. évi kunok elleni hadjáratáról szóló részben találkozhatunk újabb mongolul szereplő 13. századi kifejezésekkel. Carpinivel ellentétben – aki a mongolok kelet-európai expanziójáról igen szűkszavúan emlékezik meg, nem említve többek között az 1223. május 31-én megvívott Kalka menti csatát sem⁷¹ –, Bridiánál valószínűleg kelet-európai származása miatt komoly hangsúlyt kapnak az események.⁷² Az imént említett, a kijevi–kun–oroszló csapatok számára vereséget jelentő ütközet⁷³ helyszínét Bridia két folyó találkozásánál jelöli meg: „*A kunok pedig csatlakoztak az oroszok egészéhez és csatát vívtak a tatárokkal két folyó mellett – az egyik neve Kalka, a másik pedig Coniuzzu, vagyis birkák vize, a tatár coni birkát jelent, az uzzu pedig víz – és legyőzték őket a tatárok.*”⁷⁴ A másik folyó, melynek neve egyéb forrásban nem maradt fenn, minden bizonnyal az a folyó, amelybe a Kalka mellékfolyóként beleömlik, a *Kal'mius*, mivel hangzásban is hasonló a *Coniuzzu*hoz.⁷⁵

Kitalált, legendákban élő népek

A nyugati szerzetesek beszámolóiban felbukkannak olyan népnevek is, melyek az eddigiekkel ellentétben kevésbé köthetők a valósághoz, Bridia pedig mongolul is közli ezeket. Carpini munkájában hangsúlyozza, hogy a kán udvarában élő orosz klerikusoktól és más régóta közöttük élő beköltözőktől⁷⁶ – vagyis nem mongol kút-főkből merítve – hallotta, hogy a világbirodalmat építő Dzsingisz mongoljai éppen Indiából visszafelé menet, pusztaságon kelve át tábort vertek egy olyan földön, ahol a nők ember alakúnak születnek, a férfiaknak ugyanakkor kutya külsejük van.⁷⁷

Bridia munkája tizenharmadik fejezetében Carpininél részletgazdagabban számol be az esetről. Mint megtudjuk, a tatárok „*több mint egy hónapon át meneteltek a pusztán át, míg megérkeztek a Kutják földjéhez, amit tatáruk Nochoy kazdarnak mondanak. A tatár nochoy kutyát jelent, a tatároknál a kazdar pedig*

69 Werner, 2011. 266.

70 Sansom, 1958. 443–450.

71 Carpini, 1986. 117.

72 Werner, 2011. 290–291.

73 Sinor, 2003. 312.

74 „*Comani autem coadunati cum Ruthenis omnibus pugnauerunt cum Tartaris iuxta duos rivulos – nomen unius Calc, alterius vero Coniuzzu, id est ovium aqua, coni enim Tartarice oves dicuntur Latine, uzzum vero aqua – et devicti sunt a Tartaris.*” *Tartar Relation*, 1865. 73.

75 *Tartar Relation*, 1965. 73.

76 Carpini, 1986. 118.

77 Uo.

*földet jelent.*⁷⁸ Mivel férfiakat nem találtak, csupán nőket, táborot vertek az ország közepét átszelő folyó mellett. Elfogva a nők közül kettőt, kikérdezték őket, hol vannak s milyenek az ott lakó férfiak. Megtudták, hogy a férfiak, akik természetesen kutyák (*canes naturales*), az ellenséges tatárok közeledésének hírére átkeltek a folyón. Harmadnapra azonban falkába verődtek és a rajtuk tréfálkozók láttán átkeltek a folyón, majd kétszer-háromszor meghemperegtek a homokban, míg a jég a homokkal tenyérvastagságúra nem fagyott bundájukon. Ekkor nekirohantak a rajtuk nevetgélő tatároknak, akik azonban hiába kezdték nyilazni őket, mert ha nem a szemükön vagy a szájukon találták el, nem lehetett sebet ejteni rajtuk. Mikor azonban látták, hogy a rájuk törő kutyák egyik harapásukkal egy lovat öltek meg, másikkal a tatárok egyikét fojtották meg, felismerték, hogy a kutyák ellen sem a nyíl, sem a kard nem segít, menekülőre fogták. Három napon át üldözték őket, sokakat a túlvilágra küldve közülük. Azt követően, hogy a tatárok elhagyták tartományukat, helyreállt a béke.

Bridia beszámol arról is, hogy Carpini útítársa, Benedictus Polonus beszélt egy tatárral, akinek apját abban az időben kutyák ölték meg (*patrem suum a canibus tunc temporis interemptum*). Benedek testvér ezenkívül bizonyosnak hitte azt is, hogy a tatárok között látott egyet a kutyák asszonyai közül (*unam de canum mulieribus*), akiről azt állította, hogy szörnyűséges fiaikat (*pueros monstruosos*) szült a tatároknak. Benedek arról is tájékoztatást adott, hogy ezek szerfelett szőrösek, és értik az asszonyok minden szavát, az asszonyok pedig a kutyák jelzéseit. Ha egy nő lányt szül, annak az anyjához hasonló emberi alakja lesz, ha fiút, az kutyafarmát ölt, mint az apja.⁷⁹

Carpini és Bridia híradásában szerepel egy másik csupán legendában létező nép is. A két szerzetes beszámolója szerint a mongolok a kunok és az oroszok legyőzése, Kijev elfoglalása után, észak felé fordulva eltiporták Baskíriát, majd folytatva útjukat az eddigi irányba megérkeztek a szamojédok földjére, ahol nem időztek sokáig – Bridia elmondása szerint ugyanis ez az erdőben élő, vadászó nép a mongolok számára túlságosan szegénynek bizonyult⁸⁰ – s hamarosan egy tengermelléki országba jutottak. Itt akadtak nyomára azoknak a szörnyeknek,⁸¹ akiről Bridia művének huszonegyedik fejezetében részletesen olvashatunk. A szerzetesek közvetlenül a mongoloktól, vagyis nem áttételesen, keresztény forrásból értesülnek azokról a lényekről, „*akiket ucorcolonnak hívnak – a tatár ucor marhát jelent, a colon lábakat –, így tehát marhalábúaknak nevezik őket, avagy mondják nochoyterunnek: a nochoy kutyát, a terun [fejet – kieg. G. D. Painter] jelent, ami kutyafej, így kutyafejűnek mondják őket. Bokától lefelé marhalábuk, fülükéntől hátrafelé emberfejük volt, az arcuk pedig mindenben egy kutyáéra hasonlított, így a nevüket méltatlanabb*

78 „*Ambulantes plus quam mensem per desertum pervenerunt ad terram canum, que appellatur Tartarice Nochoy Kadzar. Nochoy enim Tartarice canis dicitur Latine, kadzar vero Tartarice 'terra' dicitur Latine.*” *Tartar Relation*, 1965. 71.

79 *Tartar Relation*, 1965. 71–73. Vö. Carpini, 1986. 113–114.

80 *Tartar Relation*, 1965. 74–75.

81 Carpini, 1986. 127.

részükről kapták. Két szót beszéltek, a harmadikat ugatták, ezért is nevezhették őket kutyának. Ők is erdőben élnek és fürgén tudnak futni, a tatárok lenézik őket is.⁸²

A kutyák földjének, illetve a kutyafejűeknek (*cynocephalus*) legendája az ókortól fogva tartja magát a nyugati hagyományokban. Az 1. században élő idősebb Plinius *Naturalis Historiae* című természetrajzának hatodik könyvében írja, hogy az Afrikától nyugatra fekvő Szerencse-szigetek (*Insulae Fortunatae*) egyikét Canariának hívják. A sziget nevét a szerző a latin kutya (*canis*) szóból eredezteti, ugyanis – elmondása szerint – a szigetet a rendkívül nagy testű kutyák sokaságán (*multitudine canum ingentis magnitudinis*) kívül senki más nem lakja.⁸³ Még korábbra vezethető vissza a kutyafejűek megnevezés felbukkanása, hiszen nemcsak Hérodotosznál fordul elő,⁸⁴ de megtalálható az ókori egyiptomi mitológiában is – elegendő csupán a kutya- (illetve sakál-) fejű Anubiszra gondolni. A keresztény tradícióban is felfedezhető az alakja, az ortodox egyházban ugyanis a 3. századi mártírt, Szent Kristófot ábrázolják kutyafejűként. A szent legkorábbi keleti legendája szerint óriás volt, kutyafejjel, s megtéréséig embereket falt fel. A *Legenda Aurea* azt írja vele kapcsolatban, hogy a kananeusok népéből származott,⁸⁵ ami etimológiailag szintén arra utal, hogy a kutyák földjéről érkezett. Kristóf ünnepe Bizáncban május 9-re, a latin egyházban pedig július 25-re esik, ez utóbbi napon egyébként a koptok Szent Mercuriust ünneplik, aki több szempontból hasonlított Kristófhhoz. A két időpont azért is fontos, mert ezekben a napokban már nem látszik az éjszakai égbolton a kutyacsillagnak is nevezett Szíriusz.

Jean-Claude Schmitt rámutatott arra, hogy a nyári időszakra eső, keresztény, kutyával kapcsolatos ünnepek pogány előzményekre vezethetők vissza: májusban Egyiptomban Anubiszat ünnepelték, a görögöknél július 25-én volt a *kunophontész* szertartása, amely alkalmával kutyák lemészárlásával mutattak be áldozatot. Akárcsak Rómában, ahol szintén az évnek ebben a szakaszában vörös kutyákat áldoztak Furrina istennőnek. A július 25. és augusztus 24. közötti napokat „kutyánapoknak” is nevezték. Schmitt megfigyelése szerint ebben az egy hónapnyi időszakban ünneplik a legtöbb olyan szentet, akihez valamilyen módon kutya kapcsolható.⁸⁶

A középkori Nyugaton a kutyafejűek képzete a 4. századi Sándor-regény⁸⁷ nyomán terjedt el. A kutyánépet, illetve a kutyafejűeket gyakran társítják az amazónokhoz, illetve helyezik el őket az ismert világ keleti végére. Ádántól és Évától szár-

82 „...eos qui vocantur Ucorcolon – ucor Tartarice Latine dicitur bos, colon pedes – quasi boves pedis, vel dicuntur Nochoyterun: nochoy canis, terun [caput – kieg. C. D. Painter] dicitur, id est canis caput, Latine vero dicuntur canina capita. Habent bovinos pedes a talis deorsum, caput hominis ab occipite usque ad aures, faciem autem per omnia sicut canis, et ideo a parte denominantur degeneri. Isti duo verba locuntur et tercium latrant, et idcirco etiam canes possunt nominari. Sunt etiam silvestres et in cursu agiles competenter et hos similiter contempserunt.” *Tartar Relation*, 1965. 75.

83 Plinius, 1669. 383.

84 Hérodotosz, 2000. IV/191. 334.

85 Jacobus de Voragine, 1990. 163.

86 Schmitt, 1983. 149–153.

87 Nagy Sándorról szóló, 3. századi, hellenisztikus romantikus fikció, amelyet hamarosan lefordítottak latin, szír, örmény és etióp nyelvekre, illetve számos középkori adaptációja van. Nagy Sándor kalandos utazásai kapcsán különböző szörnyeket is leír. Ld. White, 1991. 52–56.; Kratz, 1991. IX–XI.

maztatják őket ugyanis, fenntartva, hogy az Édenkertből történt kiűzetés után a kutyanép az amazonokkal együtt keleti irányba menekült.⁸⁸ Valószínűleg ennek tudható be, hogy a 13. század közepén a fent említett szerzeteseken kívül más forrás is keletre helyezi azt a népet, amelynél az asszonyok emberszerűek, a férfiak pedig kutyák. Az 1254 májusában útnak indult örmény király, Hetum (Haithon, 1226–1269) szeptemberben érkezett meg Möngke kán (1251–1259) udvarába.⁸⁹ A nevéhez fűződő útleírásban részletesen beszámol arról a *Khatai* környékén lakó népről, amelynek tagjai közül a nők átlagos kinézetűek, míg a férfiak, akik országukba senkit be nem engednek, kutyaformájúak, nagytestűek és szőrösek. Hetum nem elsősorban sebezhetetlenségükre, mint inkább az életmódjukra koncentrált, elmondva, hogy a kutyaemberek – akárcsak Bridiánál a kutyafejűek – vadászatból tartják fenn magukat, s az elejtett vadat megosztják az asszonyaikkal. Hangsúlyozza továbbá ő is, hogy a fiúk apjukra, míg a lánygyermek a lányjukra ütnek.⁹⁰ A 13. század nagy utazója, a velencei Marco Polo idősebb Pliniushoz hasonlóan a kutyafejű lakosságot egy szigetre helyezi, amely azonban nem az Atlanti-, hanem az Indiai-óceánban fekszik, neve: *Angamanain*.⁹¹ A 15. század első felének legnevesebb földrajzi munkája, a Pierre d’Ailly nevével fémjelzett *Imago Mundi* is megörökíti a kutyafejűek népét, amelyet a párizsi egyetem kancellárja, Cambrai püspöke antik és középkori szerzőkre hivatkozva India különleges népei között sorol fel.⁹²

Nemcsak az európai útleírásokban, hanem a mongol történeti hagyományban is feltűnik a kutyák országa (*kürin noqai ulus*), de itt a kutya kap még egy vörös-szürke jelzőt is. A 17. században keletkezett, Lubsandanjan nevéhez kötődő mongol krónika, az *Altan Tobči*⁹³ felsorolja azokat a népeket, amelyeket Dzsingisz hatalma alá hajtott.⁹⁴ Ezek között a negyven tümen⁹⁵ mongol, négy tümen ojrát, hatezer üjged, ongoča, osgi, bargu,⁹⁶ burját, tuwa, urianhai, uruytan, qamiyan, enggüd említése után következik a tarka lovas, arany tálcsapat népe, a vörös-szürke kutyák népe, a fejnélküliek népe, valamint a csíkos egy lábúak népe.⁹⁷ A kutyák földje kifejezés már a korai kínai forrásokban is előfordult, területét a Shang-dinasztia uralta.⁹⁸ Kínától északnyugatra helyezték el, és a hiedelmek szerint egy olyan nép (*Dog Jung*) élt ott, amelynek őse kutya volt. A 10. századi kínai utazó, Hu Chiao a kitajok között tartózkodva szintén említést tett a kitajoktól északra fekvő kutyák or-

88 White, 1991. 59–66.

89 Adalian, 2010. 361.

90 Howorth, 1876. 113.

91 „Angamanain sziget lakóinak mind kutyafeje, foga és szeme van; valóban, arca éppen olyanok, mint a nagy szelindekek.” Marco Polo utazásai, 1984. 301.

92 Csukovits, 2014. 53.

93 Az Altan Tobčiról bővebben: Bira, 2002. 170–219.; Баярсайхан (Bayarsaïxan), 2011. 63–74.

94 *Altan Tobči*, 1990. 130. Átirása: *Altan Tobči*, 1992. 92.

95 Tízezer főből álló katonai alakulat.

96 Egy burját népcsoport neve, 'bárdolatlan'.

97 „Döcün tümen Mongyol: dörben tümen Oyirad: jiryuyan mingyan Üjged: Ongyoca: Osgi. Baryu: Buriyad. Tou-a. Uriyangqan. Uruytan. Qamiyan: Enggüd: oyin irgen. alay aduyutu: altan tebsitü bölg cölög ulus: kürin noqai ulus: terigün ügei ulus: eriyen yaqca kül-tü ulus terigüten: edün ekiten ulus-i erke-tür-iyen oroyulju.” *Altan Tobči*, 1990. 92.

98 Kr. e. 17–11. század között voltak hatalmon.

szágáról (*Kou kuo*), ahol az őslakosok teste férfié, a feje kutyáé. Hosszú hajuk van, és nem viselnek ruhát, pusztakézzel legyőzik a vadállatokat, a beszédük pedig kutyaugatás. Az asszonyaiknak emberformájuk van és kínaiul beszélnek, mikor gyermekket szülnek, a fiú kutyá-, a lány emberszerű lesz.⁹⁹

A fentiekből is jól látszik, hogy a középkori európai leírások az akkori ismert világ szélére, esetleg a végtelennek tűnő nagy vizek egyik szigetére helyezik ezeket a népeket. A keleten élő, illetve onnan érkező különböző barbár népek időről időre megkapták a kutyafejű jelzőt,¹⁰⁰ gondoljunk csak a szkítákra, pártusokra, hunokra, alánokra, mongolokra, illetve türkökre.¹⁰¹ A kínai és mongol kútfőkre azonban nem érvényes az ismeretlen és messze élő népeket övező általános démonizálás elve, vagyis a kutyák országát és a kutyafejűeket nem Európa nyugati partján keresik. A kínai forrás a barbár, számukra ismeretlen kitajok földjén túlra teszi őket, az *Altan Tobči* pedig egy régen meghódított, távoli népként utal rájuk. A mitikus kutyánép keleti összefüggései a kínai, az ókori és a középkori forrásokban valószínűleg oda vezethetők vissza, hogy az altaji népek is azon népcsoportok közé tartoztak, amelyek eredetmondájuk szerint állatősöktől – a legtöbb esetben kutyától vagy farkastól – származtak.¹⁰² A mongolok saját magukat a szürke farkas és a rőt szarvasünő leszármazottainak tartották,¹⁰³ azonban mitológiájukban a kutyá is fontos szerepet töltött be.¹⁰⁴

Mindezek alapján bátran állíthatjuk, hogy e különös, kitalált népek nem csupán az európai képzeletvilág szülöttei. Az ókori gyökerekre visszavezethető kutyafejűek, illetve kutyák országa képzetek a mongoloknál is élő hagyományként léteztek. Ezek az elképzelések valószínűleg a „barbár” nomád népek eredetmondáira nyúlnak vissza, de antik szerzők nyomán terjedtek el a középkori Európában, a kínaiak pedig a környező nomád népek közvetítésével ismerhették meg a vonatkozó történeteket. Talán e széles körben ismert toposzok jutottak vissza a mongolokhoz, és ezért szerepelhet az *Altan Tobči*-ben a kutyák országa. Leszögezhetjük tehát, hogy a „kutyafejű tatár” jelző nem magyarázható semmilyen fizikai jellemzővel, hanem egy széles körben ismert, számos népnél felbukkanó, közkinccsé váló fordulat az ismeretlen, félelmetes népek jellemzésére.

99 White, 1991. 133.

100 Itt jegyezném meg, hogy tarthatatlan az antropológiai kutatások azon nézete, amely néhány tatár törzs torzított koponyájával magyarázza a kutyafejű tatárookra vonatkozó hiedelmet az Oroszországban és Magyarországon előkerült makrokefál, vagyis nagyítt koponya okán. Ugyanis nemcsak a mongolokat tartották kutyafejűeknek, hanem ők maguk is használták hasonló jelzőt más népekre. Vö. Dobos, 2003. 295.

101 White, 1991. 52–53.

102 Uo. 131.

103 MTT 1962. 1.

104 „Nekünk mongoloknak agyagból való a testünk. A kutyá az emberből leszakadt darabból jött létre, így az emberi nemzetség és a kutyá nemzetsége hasonló.” Birtalan, 1998. 49.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Altan Tobči

1990 Lubsandanjan: *Altan Tobči*. Ulayanbayatur, 1990. [Faksimile kiadás.]

1992 Vietze, Hans-Peter–Lubsang, Gendeng: *Altan Tobči. Eine mongolische Chronik des XVII. Jahrhunderts von Blo Bzañ bstan 'jin. Text und Index*. Tokyo, 1992. [Átírás.]

Birtalan

1998 *Miért jön a nyárra tél? Mongol eredetmondák és mítoszok*. Szerk.: Birtalan Ágnes. Bp., 1998.

Benedictus Polonus

1965 A Benedictus Polonus útjáról készült jelentés 1247-ből. In: *Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései*. Szerk.: Györffy György. Bp., 1965. 109–113. [Más kiadásokban: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*. Szerk.: Györffy György. Bp., 1986. 185–191.; *A tatárjárás emlékezete*. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1981. (Bibliotheca Historica.) 277–281.; *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy Balázs. Bp., 2003. (Nemzet és Emlékezet.) 69–72.]

Bridia

1986 C. de Bridia jelentése 1247-ből. In: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*. Szerk.: Györffy György. Bp., 1986. (Magyar Ritkaságok.) 193–195.

Carpini

1986 Plano Carpini úti jelentése 1247-ből. In: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*. Szerk.: Györffy György. Bp., 1986. 91–183. [Más kiadásokban: *A tatárjárás emlékezete*. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1981. (Bibliotheca Historica.) 214–271.; *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy Balázs. Bp., 2003. (Nemzet és Emlékezet.) 75–114.]

1989 Carpini Giovanni di Pian di: *Storia dei Mongoli*. Ed.: Menestò, Enrico. Spoleto, 1989.

Hérodotosz

2000 Hérodotosz: *A görög–perzsa háború*. Bp., 2000.

Jacobus de Voragine

1990 Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea*. Szerk.: Madas Edit. Bp., 1990.

Marco Polo utazásai

1984 *Marco Polo utazásai*. Ford., bevez.: Vajda Endre. Bp., 1984.

Mattheus Paris

2003 Mattheus Paris: A tatárok természetéről (részlet). In: *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy Balázs. Bp., 2003. (Nemzet és Emlékezet.) 48–50.

MTT

1962 *A Mongolok Titkos Története*. Ford.: Ligeti Lajos. Bp., 1962.

Plinius

1669 C. *Plinii Secundi Naturalis Historiae cum commentariis et adnotatonibus*. Tom I. Rotodami, 1669.

Tartar Relation

1965 Tartar Relation. (Transl.: Painter, George Duncan.) In: *The Vinland Map and the Tartar Relation*. Eds.: Skelton, R. A.–Marston, Thomas E.–Painter, George Duncan. New Haven, 1965, 1995². 19–106.

2. Szakirodalom

Adalian

2010 Adalian, Rouben Paul: *The Historical Dictionary of Armenia*. London, 2010.

Баярсайхан, Bayarsaïхан

2011 Баярсайхан, Д. (Bayarsaïхан, D.): *Монголын түүх бичлэг. Арван долоодугаар зуун. (Mongoliin түүх бичлэг. Арван долоодугаар зуун)*. [Mongol történetírás. 17. század.] Улаанбаатар (Ulaanbaatar), 2011.

Bira

2002 Bira, Shahdaryn: *Mongolian Historical Writing from 1200 to 1700*. Bellingham, Wash., 2002. (Studies on East Asia, 24.)

Ciociltan

2012 Ciociltan, Virgil: *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Boston–Leiden, 2012. (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, vol. 20.)

Csukovits

2014 Csukovits Enikő: A konstanzi zsinat mint könyvvásár és tudományos fórum. In: „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.*” *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk.: Bárány Attila–Pósán László. Debrecen, 2014. 52–59.

Далай-Ишдорж, Dalai-Išdorĭ

2003 Монгол Улсын түүх. Дэд боть. XII–XIV зууны дунд үе (*Mongol ulsiin түүх. Дэд боть. XII–XIV зуunii дунд үе*). [Mongólia története. II. kötet. XII–XIV. század, középkor.] Szerk.: Далай, Чулууны-Ишдорж, Цогт-Очирын (Dalai, Čuluunii-Išdorĭ, Tsogt-Očiriin). Улаанбаатар (Ulaanbaatar), 2003.

De Hartog

2004 De Hartog, Leo: *Genghis Khan. Conqueror of the World*. London, 2004.

Dobos

2003 Dobos Ilona: „Kutyafejű” tatárok. In: *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy Balázs. Bp., 2003. 295–300.

Fennell

1993 Fennell, John: *The Crisis of Medieval Russia. 1200–1304*. London–New York, 1993.

Guzman

2006 Guzman, Gregory G.: The Vinland Map Controversy and the Discovery of a Second Version of The Tartar Relation: The Authenticity of the 1339 Text. In: *Terrae Incognitae*, 38. (2006) 1. sz. 19–25.

Györffy

1986 *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*. Szerk.: Györffy György. Bp., 1986. (Magyar Ritkaságok.)

Howorth

1876 Howorth, Henry H.: *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*. London, 1876. [Reprint: London, 2013.]

Hönsch

1996 Hönsch, Jörg K.: *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit. 1368–1437*. München, 1996.

Jackson

2005 Jackson, Peter: *The Mongols and the West, 1221–1410*. Harlow, 2005.

2011 Jackson, Peter: Franciscans as Papal and Royal Envoys to the Tartars. In: *The Cambridge Companion to Francis of Assisi*. Ed.: Robson, Michael J. P. Cambridge, 2011. 224–239.

Jedin

1998 Jedin, Hubert: *A zsinatok története*. Bp., 1998.

Kratz

1991 Kratz, Dennis M.: Introduction. In: *The Romances of Alexander*. Trans.: Kratz, Dennis M. Garland, 1991. (Garland Library of Medieval Literature, 64.)

Lessing

1960 Lessing, Ferdinand D.: *Mongolian–English Dictionary*. Berkeley–Los Angeles, 1960.

Maddison

1974 Maddison, Francis: A Sceptical View of the Tartar Relation. In: *The Geographical Journal*, 140. (1974) 2. sz. 187–191.

Morgan

1990 Morgan, David: *The Mongols*. Oxford, 1990. (The Peoples of Europe.)

Murphey

2009 Murphey, G. Murray: *Truth and History*. New York, 2009.

Нацагдорж, Natsagdorj

1969 *Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын түүх (Bügd Nairamdax Mongol Ard Ulsiin tüüх)*. [A Mongol Népköztársaság története.] Szerk.: Нацагдорж, Ш. (Natsagdoj, Š.). Улаанбаатар (Ulaanbaatar), 1969.

Nobel

2005 *La transmissions de savoirs au Moyen Age et à la Renaissance*. Vol. I. *Du XIIe au XVe siècle*. Dir.: Nobel, Pierre. Besançon, 2005.

Olin

2012 Olin, Jacqueline S.: Evidence that the Vinland Map Was Drawn Using an Iron Gall Ink: The Continuing Need for Further Research. In: *Advances in Chemical Engineering and Science*, 2. (2012) 4. sz. 514–518.

Painter

1995 Painter, George D.: Introduction to the New Edition. In: *The Vinland Map and the Tartar Relation*. Eds.: Skelton, R. A.–Marston, Thomas E.–Painter, George Duncan. New Haven, 1995. IX–XI.

Pajorin

2011 Pajorin Klára: A bázeli zsinat hatása Magyarországon. Görögök, görög tudósok és a korai humanizmus. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 115. (2011) 1. sz. 3–26.

Poppe

1967 Poppe, Nicholas: *On Some Mongolian Words in the Tartar Relation*. Helsinki, 1967. (Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja, 68.)

Rachewiltz

1971 Rachewiltz, Igor De: *Papal Envoys to the Great Khans*. Stanford, 1971. (Great Travelers.)

Ratchnevsky

1991 Ratchnevsky, Paul: *Genghis Khan. His Life and Legacy*. Oxford, 1991.

Ruotsala

2001 Ruotsala, Antti: *Europeans and Mongols in the Middle of the Thirteenth Century. Encountering the Other*. Helsinki, 2001.

Sansom

1958 Sansom, George: *A History of Japan to 1334*. London, 1958.

Saunders

1971 Saunders, J. J.: *The History of the Mongol Conquest*. London, 1971.

Schmitt

1983 Schmitt, Jean-Claude: *The Holy Greyhound. Guinefort, Healer of Children since the Thirteen Century*. Cambridge, 1983.

Seaver

2004 Seaver, Kirsten A.: *Maps, Myths and Men. Story of the Vinland Map*. Stanford, 2004.

Sinor

2003 Sinor Dénes: A mongolok nyugaton. In: *Tatárjárás*. Szerk.: Nagy Balázs. Bp., 2003. 311–337.

Skelton

1965 Skelton, R. A.: The Vinland Map. In: *The Vinland Map and the Tartar Relation*. Eds.: Skelton, R. A.–Marston, Thomas E.–Painter, George Duncan. New Haven, 1965, 1995².

Skelton et al.

1965 *The Vinland Map and the Tartar Relation*. Eds.: Skelton, R. A.–Marston, Thomas E.–Painter, George Duncan. New Haven, 1965, 1995².

Strzelczyk

1993 Strzelczyk, Jerzy: *Spotkanie dwóch światów: Stolica Apostolska a świat mongolski w połowie XIII wieku. Relacje powstałe w związku z misją Jana di Piano Carpiniego do Mongołów*. Poznań, 1993.

Uhrin

2013 Uhrin, Dorottya: Mongolian Tribal Names in the Historia Tartarorum. In: *Acta Mongolica*, 14. (2013) 70–74.

Vásáry

1986 Vásáry István: *Az Arany Horda*. Bp., 1986.

2003 Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*. Bp., 2003. (Magyar Őstörténeti Könyvtár.)

Werner

2011 Werner, Gregor: *Die militärische Macht der Mongolen in den Berichten der Carpimission. Die Unterschiede in der Darstellung bei Carpini und C de Bridia*. [Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde.] Hagen, 2011. <http://d-nb.info/1015313361/34> (letöltés ideje: 2015. jan. 30.)

White

1991 White, David Gordon: *Myths of the Dog-Man*. Chicago, 1991.

DOROTTYA UHRIN

THE DOG-HEADED, COW-FOOTED MEN

MONGOLIAN WORDS IN THE *HISTORIA TARTARORUM*

This essay aims to introduce and analyse a less known source called *Historia Tartarorum* (in English Tartar Relation) written by C. de Bridia, a Franciscan friar, in July 1247. This text based on Carpini's work. According to Carpini, the new source is important because its text contains some tribal names in Mongolian language. This is remarkable because it might shed some light on the Mongolian pronunciation in the 13th century.

The source writes about the dog-tribe and the dog-headed, cow-footed men. It should be noted that these descriptions located these weird tribes to the edges of the known world. Based on the analysed caputs it can be concluded these tribe-descriptions were not just part of the European imagination, but they were spread across the world. Although the idea of the dog-headed men origins from the Antiquity, probably these ideas existed among the Mongols as well as we saw in the description of Bridia who gave the name of this tribe correctly in Mongolian language. Probably the origins of these imaginations were the dog ancestors of nomads, an image that spread in Europe through Herodotus. The Chinese had direct connection with the nomads so they may have known about their myths. However they got to know a distorted version in which the humans had dog-heads or the humans have the forms of dogs. Maybe the Mongols heard back this wide-spread myth and that is the reason why the *Altan Tobči* writes about the Land of the Dogs.